

Застрашеният език

Петя Александрова

Заглавието на този доклад за четящите хвърля мост към Елиас Канети и произведението му “Спасеният език”, за което той получава Нобелова награда за литература през 1981 г. (тук да вметна за студентите, които разказваха в 10 снимки една избрана от тях година, че между многото описания за нобелови награди никой не спомена тази, със сигурност свързана с България, поради еврейския произход на Канети, роден в и писал за Русчук-Русе). Основната мисъл в тези ранни спомени, както той ги представя (и е цитиран дори от Уикипедия)¹ е за превода от езика на детството на езика на настоящето, от езика на преживяванията и вълненията на езика на логоса и рационалното. Канети потвърждава тезата, че когато един човек твърде рано напусне родното си място, запомня повече елементи и събития, отколкото ако беше останал там още дълго време. Може би за самата еврейска душа характерно е търсенето и съхраняването на времето...

Дотук с Канети, за да прехвърлим неговите разсъждения върху езика в друг контекст. Езикът на детството в журналистиката и Пр-а е езикът на възприемането им като художество, като литература. Образността е основно качество на такъв текст, независимо че е предназначен за медии. Изискването за информативност, краткост и яснота не променя претенцията към красивия език, в който информативността, краткостта и яснотата да бъдат “опаковани” като при Кристо. Такъв беше досегашният модел в журналистиката и ПР-а, който коренно се промени в настоящето.

И, уви, нямам предвид нито само, нито основно България. Става дума за други стандарти, свързани с новите технологии, които неумолимо се наложиха и просмукаха художествената практика и журналистиката и ПР-а в тяхната художествена част.

Информативност. Този критетий разцъфтя чрез възможността да се търси по ключови думи в интернет и най-вече да се кръстосват данни. В един текст основополагащо се оказва да се използва най-употребяваната дума – именно чрез нея са възможни взаимовръзките в информацията. Баналността е предимство, повторението също. Оригиналноста не просто е излишна, тя не позволява на текста да функционира. Забравете втъпяването в училище, че стилово не е изискано в едно изречение да се повтаря два пъти една и съща дума, ако по смисъл това не е необходимо. Същото е и за

две съседни изречения. Синонимите са смърт за търсачките – само увеличават понятийния апарат, тъй като компютрите отчитат дума за дума, а не аналогия на смисли. Колкото по-натрапчиво включвате даденото определение, което е важно за текста ви, толкова в по-предни позиции ще излезе вашият текст в Гугъл. Повторението не е стилова грешка, нито досадно затлачване – то е търсен инструментариум при писане на текстове за интернет. С част от студентите правихме такова упражнение колко пъти могат да повторят една дума – аз им прочетох текст с “тениски”, те си избраха да направят с “лого”.

Краткост. Спомням си шумно акламираната поява на антология на SMS поезията през 2000 г. към Салона на изкуствата. Изходната позиция не беше да се развива умението за сгъстена поетичност тип хайку. Прагматизмът залагаше на съобщенията, които да са до определен брой букви (тогава бяха 32), защото толкова се събират на дисплея на мобилния телефон.

Писането на лийдове в медиите разви сгъстеното изразяване в постъпателна практика: първо - заглавие, второ - лийд, трето - самата “дописка”, журналистически текст. Само че, пак погледнато през търсачките в интернет, преди онова, което се съобщава чрез заглавието, не беше същото в лийда. Добрият лийд носи всичките достойнства на текста. Той трябва да информира и обобщава, без да изчерпва изцяло съдържанието, трябва да е кратък и ясен и да отговаря на класическите пет въпроса в журналистиката: кой, какво, кога, къде и как. Но възниква закономерният въпрос: ако лийдът има всички характеристики на текста, защо да пишем или четем целия текст?

Изискването за краткост развива телеграфното мислене, не креативното. От гледна точка на езика основно се забелязва пропускането думи, които не носят информация. А смислообразуващите думи се подсилват прекалено: епитетите са суперлативи, глаголите са екстравагантни. И е невъзможно да се улови разликата между художественост и четивност (по Мирослав Янакиев 2). В неговия пример става дума за Николай Хайтов като притежател на художественост, не на четивност (от което авторът беше люто обиден), а в нашия случай се отнася до обратното – за четивност, към която журналистическите и ПР текстове упорито се стремят, но за липса на художественост.

Яснота. Тук е апотеозът на клишето. В едно интервю (цитирам по памет) Радичков разказва за своя начин на писане. Когато търси дадена дума, първото определение, което му идва наум, обикновено е най-точното. Но той задължително го задрасква. Защото е и най-баналното, клишето, услужливо предлагано от паметта.

Клишето е винаги в двойка функция – тази на точността и на преекспонирането като резултат от очевидната си яснота. Идеята да се бяга от баналността е чужда на новите технологии, макар лексикалният фонд на една машина многократно да превъзхожда нашия активен речник. Функцията “редактор” предполага откриването на правописните грешки, и то частично, но не и тези на стила. При увеличилите се професии “криейтив” редактор, “фешън” редактор, артредактор (каквото и да значи това) изчезва понятието езиков редактор (а коректорът е почти отживелица, макар и да тъй е незаменим за правописа) и най-вече стилев редактор (под стил по-често в Гугъл на български изскача “стилист Капанов” и нещо за дрехи и прически, отколкото за езика).

Правоговорът като частен случай на езиковия стил пък съвсем е смъкнат от пиедестала на практическата грамотност. Няма да цитирам лапусите в медиите, върху тях се крепи предаването “Господари на ефира” и множество коментари в интернет. Постоянната употреба на “говориме” вместо “говорим”, “правиме”, вместо “правим” или сменените ударения на “училища”, потъмняванията в края на думата просто не се забелязват от “дебелокожото” ни ухо и по принцип не се отчитат от машините за грешки. За сметка на това е пълно с програми по английски как да произнасяме правилно всеки звук! Но когато правоговорът е дефицит на хора, които налагат образците на красивото словоизречение, каквито са актьорите, това вече е проблем. На последната церемония по връчването на театралните награди Аскеер режисьорът Явор Гърдев накрая препоръча на преждеговорившите да не злоупотребяват с произнасянето на пълния член в своите речи – не само защото той не би трябвало да се “чува”, а и защото където той се чуваше от трибуната всъщност не се и пише.

Търсенето на думата и на образа или на едното чрез другото си остава най-творческата част както в журналистиката, така и в ПР-а – там те се доближават най-плътено до изкуството. И ще дам пресен пример с добре позната ви доц. д-р Десислава Бошнакова, но не като преподавател, а като автор на разкази. В книгата си “13 истории за W+2”3 тя ни “моли да подходим към историите с широко отворено съзнание. В тях има споделени моменти, мигове и чувства. Да, най-вече чувства. Защото, ако спрем да чувстваме, всичко става безсмислено”. Поради “някаква W причина” аз си избрах разказ 12, в който фотографка търси заглавие за своята изложба. Нея я бива да снима... но не я бива “да доизкусуриява витиевати фрази” и главоломно върви към провал със заглавието “Светът през обектива на...”. Провал заради тривиалността, не заради неточността. Снимките, както смята героинята, “заслужават по-истинско име”. Тя търси вдъхновение, което да й подсказе тъй необходимата комбинация от букви. И го

открива в човек, който “по образование е химик, но по душа писател”. Няма да ви казвам какво се случва нататък, за да не ви отнемам от удоволствието да четете и най-вече да чувствате. Но душата на писател е тази, която ще оцвети не само снимките на героинята, не само вашия текст, а всяка дейност.

И ще завърша пак с Нобелов лауреат по литература от 2010-а, който с част от студентите слушахме преди седмица – испано-перуанския писател Марио Варгас Льоса. На въпроса за езика като свобода той отговори: “Езикът е свобода в общества, в които има свобода”. В контекста ставаше дума за диктатурите в Латинска Америка и не само. Но дори според Льоса диктатурите в този вид (има предвид латиноамериканския модел) отмират. Затова аз бих съотнесла заплахата за езиковата свобода не към диктатурите, а към интернет обществата, глобалното село, web2, 3 и още медийни понятия. В тях функционира друга несвобода, която не винаги се усеща като такава – превръщаме се в доброволни роби на езиковите закони на машините. И не знам кое ме плаши повече: диктатурите на самозабравили се човешки индивиди или диктатурите на бездушни машини, които калкулират на математически принцип езика. От първите покълват революциите, от вторите – антиутопиите. Предпочитам да съм в очакване на Годо (по Бекет), а не на новите варвари (по Кутси).

1. Канети, Елиас. “Спасеният език”, Лече Артис, София, 2008
2. Янакиев, Мирослав. Как да редактираме свой или несвой текст. София, 1994.
3. Бошнакова, Деси. 13 истории за W+2”, Рой комюникейшън, София, 2013